

מכירת חמץ שעור ג'

בשבוע שעבר ראינו שאנו מעונינים להיעזר במכירת החמץ כדי להימנע מאיסור תורה של בל יראה ובל ימצא. על פי פשט הדברים, על האדם להשתמש בכל החמץ שברשותו לפני פסח, ולהשמיד את שנשאר לו. המכירה אמורה לסייע בידינו להשאיר ברשותנו את החמץ שנשאר, כדי שנוכל להשתמש בו לאחר הפסח.

כאן המקום להזכיר עוד איסור הקשור למכירת החמץ. כוונתי לגזירה של חז"ל על פיה **חמץ שעבר עליו הפסח אסור בהנאה**. מאחר וחמץ אינו אסור לעולם כמאכלות אסורים, היה חשש שהיהודי ישאיר את החמץ ברשותו וימנע מלאכול אותו בפסח בלבד. לכן חז"ל גזרו ואסרו כל חמץ שעבר עליו הפסח. לעומת זאת גם כאן, חמץ שעבר עליו הפסח ברשות הנכרי לא נאסר משום גזירת חז"ל.

ראינו גם שבתוספתא מובאת המכירה במקרה מיוחד של הבאים בספינה.

תוספתא מסכת פסחים (ליברמן) פרק ב

הלכה יב, ישראל וגוי שהיו באין בספינה וחמץ ביד ישראל הרי זה מוכרו לנכרי ונותנו במתנה וחוזר ולוקח ממנו לאחר הפסח ובלבד שיתנו לו במתנה גמורה
התוספתא ממשיכה ומתירה ליהודי להורות לגוי לרכוש כמויות גדולות כדי שיקנה ממנו לאחר הפסח. יש לשים לב ללשון, 'שמא אצטרך ואבוא ואקח'. אין כאן שום דבר מוחלט.
הלכה יג, רשיי ישראל שיאמר לנכרי עד שאתה לוקח במנה קח במאתים שמא אצטרך ואבוא ואקח ממך אחר הפסח

התוספתא מצאה א"כ פתרון למפליג בספינה. להשאיר את החמץ ברשותו אינו יכול. לבערו גם אינו יכול, כי הרי ההפלגה היא לזמן ארוך, והוא יזדקק לחמץ לאחר הפסח, כשהוא עדיין ממשיך ומפליג בספינה. נראה שגם ההמשך מהווה פתרון למפליג בספינה, וכך סבור רבנו מנחם מפרשי הרמב"ם.

כדי לבחון האם מדובר במציאות מיוחדת המאפשרת מכירה, או שמא 'דבר הכתוב בהווה', וניתן להפעיל את עקרון המכירה בכל מקום, נעיין בדעות הפוסקים.

עד לרמב"ם לא למדו מכאן עקרון כללי. הרמב"ם כ 800 שנה לאחר התוספתא, מביא רק את האמור בתוספתא, ללא כל הרחבה.

לאחר עוד 200 שנה בקירוב, אנו מוצאים הרחבה ראשונה על ידי הטור,

טור אורח חיים סימן תמח, ושל ישראל שעבר עליו הפסח אסור בהנאה אפילו הניחו שוגג או אנוס. ואם מכרו או נתנו לעכו"ם קודם הפסח מותר ובלבד שיתנו לו במתנה גמורה

אנו רואים שהטור אינו מזכיר את הספינה. הוא אכן דורש **שהמכירה או הנתינה במתנה יהיו אמיתיים**. הבית יוסף מביא את המקור לדברי הטור. המקור הוא התוספתא של הספינה. סיכום דבריו הוא למעשה שיטתו של התרומת הדשן.¹

בית יוסף אורח חיים סימן תמח.... וכתוב בתרומת הדשן (ח"א) סימן ק"כ מי שיש בידו עניני חמץ ורוצה לתתם לגוי **חוץ לבית** במתנה גמורה ואותו גוי הישראל מכירו ויודע בו שלא יגע (בו) [בהם] הגוי כלל אלא ישמרם לו עד לאחר הפסח ויחזור ויתנם לו יראה דשרי רק שיתנם לו **במתנה גמורה בלי שום תנאי או שימכרם לו מכירה גמורה בדבר מועט** אבל מתנה על מנת להחזיר לא מהני משום חומרא דחמץ כדאיתא בהגהות מיימון בהלכות שבת (פ"ו אות ב) ונראה מדברי בעל תרומת הדשן בתשובה זו ובתשובה שקודם לה (סי' קיט) דלא מהני נתינת חמץ לגוי **אלא אם כן הוא גוי שמחוץ לבית:**

וכך פוסק גם המחבר שולחן ערוך אורח חיים סימן תמח סעיף ג
* חמץ של ישראל * שעבר עליו הפסח, (ז) ג אסור בהנאה * אפילו (ח) הניחו שוגג (ט) או אנוס. * (י) **ואם מכרו או נתנו (יא) <ד> לאינו יהודי (יב) ד [ח] שמחוץ לבית קודם הפסח**, אע"פ שהישראל מכרו לאינו יהודי ויודע בו שלא יגע בו כלל אלא ישמרנו לו עד לאחר הפסח (יג) ויחזור [ט] ויתננו לו, מותר * (יד) **ובלבד שיתננו לו (טו) מתנה גמורה (טז) בלי שום תנאי, (יז) או שימכרנו לו * (יח) [יא] מכירה גמורה * (יט) בדבר מועט; אבל * מתנה (כ) על מנת להחזיר * (כא) ה לא מהני.**

על פי המחבר, מדובר א"כ במכירה גמורה, **שמחייבת את הגוי להוציא את החמץ מבית היהודי להעבירו אליו.**

מכאן נעבור בקפיצה לפוסקי דורנו, ונעיין בערוך השולחן שכתב את ספרו בסוף המאה הי"ט. ערוך השולחן אורח חיים סימן תמח סעיף יט,
ואם החמץ הרבה מאד שא"א להוציאו חוץ לבית ימכור לו החדר שהחמץ מונח בו [וכאן עובר הוא לדרכי הקנין שאינם מעניננו]

והוא ממשיך לדון על מקרה כזה, ודורש שהקונה יוכל על כל פנים להיכנס למקום. ערוך השולחן אורח חיים סימן תמח סעיף כג,
דבר פשוט הוא שהחמץ צריך להיות מונח במקום שהקונה יכול ליכנס לשם מעצמו [ט"ז סק"ד ומג"א סק"ד] דאם לא יכול ליכנס והמפתח יהיה ביד הישראל אינו אלא הערמה בעלמא. ולכן כתבו שצריך מסירת המפתח [שם וב"ח] וכך נהגו בדורות הקודמים.

¹ תרומת הדשן

רבי ישראל בן פתחיה איסרליין, הנקרא בפי הפוסקים מהרא"י, היה מגדולי רבני אשכנז במאה ה-15. הוא נולד בברגנסבורג בשנת ה"א ק"נ (1390), וישב על כסא הרבנות בווינה-נוישטט, שם נפטר בשנת ה"א ר"כ (1460). הישיבה, אשר הקים שם, נהייתה למרכז התורה, וממנה יצאו רבנים לקהילות אשכנז. עוד בחייו הוכר כגדול הדור, ושאלות רבות הופנו אליו. פסקיו היוו בסיס איתן למנהג אשכנז, ורבים מהם הובאו להלכה גם ע"י המחבר וגם ע"י הרמ"א בשולחן ערוך.

אך גם מכך הוא מסתייג מעט, שכן המימשל שהיה מבקר את עשיית השכר, חייב את היהודי לשמור על חומרי הגלם. הערה"ש פוטר הבעיה על ידי כך שהוא מסתמך על הקנין על פי דיניהם.

האמנם עתה א"א זה בשום פנים כידוע וביותר בהיות שעיקרי החמץ שלנו הם י"ש ושכר והם תחת השגחת הממשלה וא"א למוסרו ליד אחר, אך באמת אין זה עיכוב כלל דדווקא כשעושה בכוונה כן להסתיר ממנו המפתח ועוד דבדיניהם יכול להחזיק בו אף בלא מסירת המפתח [ח"י ובאה"ט סק"ח]

אנו רואים כאן מגמה של הגדלת תחומי ההיתרים הבאה לענות על צרכי בעלי החמץ.

מסתבר שלקראת סוף המאה ה'18, תחילת המאה ה'19, המכירה התפשטה מאוד. המכירה היתה מבוססת על מכירות פרטיות. בעל החמץ היה מוכר לחברו הגוי. אך נוצרה כאן בעיה חדשה. אם עד עתה דנו בעיקר במהותה של ההערמה ויכולתה להוציא מידי איסור בל יראה ובל ימצא, עתה עלתה לדיון בעיה טכנית, האם המכירה תופסת. הבעיה עברה מהבעיה העקרונית של איסור חמץ, לבעיה בדיני הקנין. העיון העיקרי בדיני מכירת החמץ עובר מסוגיא של או"ח לסוגיא של חו"מ. התחילו לבחון את שטרות המכירה ולבדוק את תקיפותן הן מבחינת ההלכה והן מבחינת דיני המדינה. הסתבר שהרבנים החלו לחשוש שהמוכרים לא יוצאים ידי חובת המכירה בגלל פגמים במכירה.

התשובה לכך היתה המציאות שלנו. התקינו מכירה כללית באמצעות הרבנות. הרבנות הבטיחה את כשרות המכירה, ובעלי הבית מכרו את החמץ לנציג הרבנות, או שמינו אותו לשליח כדי שימכור את החמץ בשמם. זה המצב לתוכו נולדנו גם אנו.

וכיצד ננהג הלכה למעשה?

אנו שומעים היום את הרב שמואל אליהו בשו"ת SMS הקורא לשואליו שלא להסתמך על היתר המכירה, בדומה לדברי הרב זייני שהבאנו בשבוע שעבר.²

² הרב אליהו זייני

נוהג משונה מצאתי בארץ קודשנו מאז הגעתי אליה בס"ד. אנשים נשים וטף רואים במכירת החמץ חובה הלכתית, ומוכרים 'כביכול אוכל, כלים, ו'חמץ הבלוע בכלים', ואף בתים, מבלי לשים לב שלמעשיהם אלו אין לא בסיס הלכתי ולא הגיון מינימלי, ולעיתים נכשלים באיסורים חמורים, אף באיסורי תורה ממש. הסוסים רבים ליוו אותי במשך שנים רבות ומנעו ממני להעלות את הגיוני לבי בנדון על הכתב, משום שהמנהג התפשט כל כך בקהילות אשכנזיות, ולא רציתי בשום אופן לפגוע ברגשות כל הנוהג מנהג זה, ובפרט כאשר באמת ובתמים הוא חדור הכרה ובטחון שמנהגו יקר בעיני ה'. 'הדבר האחרון שהייתי מעוניין בו הוא, להחליש ח"ו כל רגש של יראת שמים בכל מקום שהוא, אף אם לעיתים הוא בא לידי ביטוי באופן שלא נראה לי. אבל עתה שהנני רואה שאף היהודים הספרדים, שברוב הדורות נמנעו מנקיטת אמצעי פגום זה, החלו לאמץ מנהג זה ואימצו יחד את העיוות המחשבתי המתלווה אליו בהכרח, גזרתי אומר' עת לעשות לה'.

ובסיום דבריו

למסקנה

אין שום היתר למכירת חמץ של כל אזרח כפי שהיא נוהגת כיום. יתן להתירה אך ורק לבעלי מפעלי מזון, לבעלי מכולת, לבעלי מסעדות וכדו', שאין להם בימינו כל אפשרות לבער את כל החמץ שברשותם לפני הפסח ולהמשיך להפעיל עסקיהם בתנאים עכשוויים. למרות כל מה שכתבנו לעיל, הדבר מותר להם, משום שהערמה זו איסורא דרבנן היא אליבא דרבים מרבתינו, אבל כיון שעבורם זו שעת הדחק והם כמעט אנוסים, מותר להם לסמוך על מכירה זו, בתנאי שהיא מתקיימת כדין וכהלכה, קרי בלב שלם, ללא מכירת מקום בא"י וללא השכרת מקום בא"י שזהו איסור תורה מוחלט של 'לא תחנם'.

אבל לאנשים פרטיים אין שום היתר למכור כל שנה החמץ שלהם, ויש בדבר הערמה האסורה אליבא דכל רבותינו הקדמוניים, ועליהם להשתדל להכניס הביתה אחרי פורים רק חמץ שיגמר לפני פסח, ואם לא

לעומתו קורא הרב אברהם יוסף למכור הכל. אתמול הוא עונה לשואל המרוקאי ברדיו, המתלבט כיצד להכין מופלטות למוצאי החג השביעי-למימונה. והוא מייעץ לו להכין המופלטה היום בערב פסח, למוכרה ולהקפיאה. הוא כנראה חושש יותר מהלהיטות של מוצאי שביעי ש"פ, להיטות העלולה להכשיל. איני רב ואיני מוסמך לפסוק בסוגיא. אוכל רק להביא את הנהגותיו של אחד מגדולי הפוסקים שחי כאן עמנו עד לפני עשור. כוונתי לרב ש"ז אויערבך.³

הגרש"ז מציע לתלמידיו 4 נקודות.

- [1] להשתדל להימנע מלמכור חמץ גמור
- [2] החמץ הנמכר חייב להיות מרוכז בפינה חתומה, כשאינן אפשרות לגשת אליה. מוזכר שהגרש"ז היה נוהג לרשום בשטר המכירה את המיקום המדויק של הטובין הנמכרים.
- [3] המכירה חייבת להיות אמיתית, בלב שלם
- [4] מותר לכתחילה וללא כל פקפוק להסתמך על המכירה כדי להימנע מלעבור על איסור של 'חמץ שעבר עליו הפסח'. כלומר מותר בהחלט לקנות בחנות שסחורתה נמכרה לנכרי על פי הסדרי המכירה הנ"ל.

כך להערכתו עלינו לנהוג.

לסיום רציתי להביא עוד שני היגדים כלליים על ההערמה.

- [1] לא הצלחתי למצוא כלל המודיע לנו כיצד ומתי להסתמך על ההערמה. ניסו לומר שניתן להשתמש בהערמה רק במצוות דרבנן, אך נראה על פניו שלא כך נהגנו. באין כלל המסביר איזה הערמה התקבלה ואיזו לא, נוכל רק ננקוט בדברי חז"ל 'פוק חזי מאי עמא דביר'.
  - [2] אני זוכר שכנער לפני כחמישים וחמש שנה, באתי לבית הכנסת של יוצאי גרמניה בציריך-קהל עשת ישורון. בקהילה שמש כרב, הרב בנימין זאב וייס, אחיה של רות גודמן שתבל"א.
- באותן שנים החל האטליז של הקהילה לספק בשר שהומלח והוכשר. בעקבות כך הרב וייס פנה לציבור ואמר כך: כדי שבשר יהיה כשר למאכל, חייבים להתקיים בו שלושה דברים: [1] המקור כשר, [2] הבהמה או העוף נשחטו כהלכה, [3] הבשר הומלח כדן. הרב וייס בקש מהציבור שלמרות שהאטליז של הקהילה מוכר רק בשר שהומלח והוכשר כבר כדן, תשתדל כל אם לקנות באטליז בשר שלא הוכשר פעם או פעמיים בשנה, כדי שהאם תוכל ללמד את בתה כיצד להכשיר בשר שעדיין לא הומלח.

יגמר יזרקוהו, ואין בזה כל 'בל תשחית' שהרי מצוות היום היא להשחית ממש את כל החמץ, ועליהם תבא ברכת טוב, ויהיו נקיים מה' ומישראל.

³ רבי שלמה זלמן אויערבך מנחת שלמה, אמר רבינו שיש לסמוך על מכירת חמץ בעיקר לענין האיסור דרבנן של חמץ שעבר עליו הפסח. [לקנות מחנות וכו']. ויש להימנע מלהניח בבית חמץ גמור על סמך המכירה. ועוד השיב לשואל, לכתחילה כדאי לגמור את החמץ שיש בבית לפני הפסח, כדי לא להיכנס לספק דאורייתא של בל יראה ובל ימצא. אמנם לקנות חמץ אחרי הפסח ממכרות שמכרו את החמץ, מותר לכתחילה מכיון שאיסור חמץ שעב עליו הפסח [ברשות ישראל] הינו רק מדרבנן. פשוט הדבר שאין להשאיר כלל כרגיל את החמץ הנמכר לגוי במקומו הרגיל יחד עם דברים מותרים, שהרי העיקר הוא להפריד בין שלך לשל החמץ מפני החשש שישתמש גם עם של הנכרי. ולכן צריך להיות במקום שיד ישראל לא תגיע לשם בפסח, ולכן צריך לאסוף את כל החמץ הגמור ולהצניע אותו במקום אחד ומיוחד, ולמכור או להשכיר את המקום ההוא ולסוגרו ולהודיע לבני ביתו שהמקום הזה נמכר לנכרי, על ידי שיצניע את המפתח או שידביק המקום ששייך לנכרי.

נראה לי שהרב וייס נקלע כאן לבעיה עקרונית בחיינו הדתיים: המאבק בין השגרה לחידוש. אם נהיה כנים עם עצמנו, הרי הרבה מחיינו הדתיים הם חיים של שגרה. אנו מתחנכים לכך מילדות, ואנו חיים כך כמעשה של יום יום. **לשגרה יש המון כח**. היא שומרת אותנו על המסלול, ומונעת מעמנו מליפול לחטא שבשוליים.

אבל יש לכך גם מחיר. השגרה מונעת מעמנו את הספוטניות ואת ההתחברות הרגשית למקורה של המצוה. השגרה גם מערפלת את מידרג המצוות. אנו עלולים לשכוח מה חשוב ומה שולי, מה מדאורייתא ומה מדרבנן, מה לכתחילה ומה בדיעבד, מה מעיקר הדין ומה בדרך של הערמה.

המלחת הבשר והכשרתו על ידי האטליז, היא דבר נפלא, שבודאי ירחיק רבים מאכילת טרפות. אך הרב וייס נזעק, מאחר ועל פי התחזיות שלו, עתיד לקום דור שלא יכיר את הליכי ההמלחה. דור כזה עלול לראות בשני השלבים של הכשרות את השלבים הקובעים, וחלילה עלולה ההכשרה להשתכח בכלל.

כך גם בעינינו. עלינו לקחת את ילדינו ונכדינו לבדיקת החמץ ולשריפת החמץ. **זה הדין העיקרי**. לאחר מכן עלינו להסביר את המכירה של החמץ שלא יכולים היינו לשורפו. להציגה כמוצא ממצב של חוסר ברירה, ואולי אפילו להביע תקווה שבעתיד לא נזדקק לה כלל. זה להערכתי המסר שצריך לכוון אותנו במקרה של מכירת החמץ, וזה כנראה המסר שחייב ללוות אותנו כל אימת שמסתמכים אנו על הערמה כדי להתיר איסורי תורה.